

NEMERE ISTVÁN

ÉHNATON ÉS TUTANHAMON
A FÁRAÓK TITOKZATOS ÉLETE I.

adamo books kiadó

Nemere István

Ehnaton és Tutanhamon

A fáraók titokzatos élete I.

Kiadó: Adamo Books Kft.

<http://adamobooks.com>

Felelős kiadó: ADAMO BOOKS KFT. ügyvezetője

Copyright © ADAMO BOOKS KFT.

Budapest, 2021

ISBN: 978-963-453-780-9

Tartalomjegyzék

Egy különös ország	4
A fáraók világa	25
A legfurcsább király	47
Kenyértörés	83
Új korszak kezdődik	131
Az utolsó év	174

Egy különös ország

Képzeljének el egy olyan országot, amely egyetlen folyó partján fekszik. Igaz, ehhez hasonlók ma is akadnak, főleg Afrikában, de azok kicsik, és a világ szempontjából jelentéktelenek. Ám Egyiptom – mert róla van szó – a maga idejében a Föld egyik legjelentékenyebb állama volt. Mégis, egész létezését, alakját, szerepét, és jelentőségét is, csak és kizárólag egy folyónak köszönhette: a Nílusnak.

Igaz, a Nílus akkoriban, és még sok ezer évig, az egyik legfontosabb folyó volt – no és hitték, hogy a leghosszabb is. Még a huszadik század elején is meg voltak győződve a tudósok, hogy a Nílus a Föld nevű bolygó leghosszabban kanyargó folyóvize. Csak később, már a pontosabb mérőműszerek bevezetésével derülhetett és derült ki, hogy kénytelen átengedni az elsőséget a Dél-Amerikában folyó Amazonasnak. Ennek ellenére a Nílus egy végeláthatatlan, hatalmas folyam, amely Afrika számos népének létezését meghatározta a múltban és a jelenben. Bár tudjuk ma már, hogy nem a leghosszabb, ez persze semmit sem von le egyéb értékeiből. A Nílus Afrika közép-keleti részén, magas hegyek között ered, majd elindul észak felé. Forrása nincs messze a vízválasztótól, azaz, ha valamivel délebbre indul meg a föld mélyéből, akkor nem is északra, hanem délre veszi az irányát. Ebben az esetben egyetlen szót sem szólhatnánk Egyiptom történetéről, főleg azért, mert Egyiptom, mint olyan, létre sem jön! Ha nincs ez a folyó, amely hatalmas területeket öntözött és látott el élettél, tett emberi létre alkalmassá, nem folyik a Földközi-tengerbe, és így mellette ki sem alakulhat az a civilizáció, amely a legelső ilyen volt az emberiség történetében.

(Most szándékosan nem ejtünk még szót arról az elméletről – amelynek mellelleg egyre több bizonyítéka van – amely szerint nem az általunk ismert emberiség az első a Föld történetében.

Éppen Egyiptom előtörténete is rejt számos bizonyítékot, és vet fel egyelőre megválaszolhatatlan kérdéseket ezzel az előző civilizációval kapcsolatban.)

Ennek a könyvnek nem célja azt boncolgatni, kik, mikor, hogyan és miért hozták létre az egyiptomi civilizációt (megtettem ezt már a hatkötetes „Az ókori Egyiptom története” c. munkám elején). Főleg azért nem, mert a mű két nagyon híres és rendkívül érdekes fáraó életének körülményeit boncolgatja. Ennek során szóba kerül majd ezeknek az uralkodóknak a magánélete, de minden egyéb is, ami velük kapcsolatos. Ám mindjárt itt kell bejelentenünk, hogy bár igyekeztünk a lehető legmodernebb eredményekről is beszámolni, a tudomány mai gyors fejlődése és a média sebes hírközlései miatt esetleg „lemaradunk” valamilyen újabb eredményről, hírről, ami egy egyiptológiával és a két, szóban forgó fáraóval kapcsolatos lehet.

Ennek ellenére nem kezdhethjük el mindjárt mesélni a két fáraó életét, mert el kell helyoznünk őket egy történeti egységben. A fának is van gyökere, másképpen nem élhet. Mit sem ér a törzs és az ágak, a lomb, ha nincs gyökér – e nélkül értelemszerűen létre sem jöhet a többi.

Így volt, így van ezzel Egyiptom is. Mielőtt tehát elérkezünk az első olyan fáraóhoz, akinek titokzatos életéről beszámolunk, egyáltalán magyarázzuk el: mi volt Egyiptom, kik voltak a fáraók, és mivégre, hogyan élt egy nép a folyó partján?

Tíz-tizenkétezer évvel korábban, a nagy jégkorszak idején nemcsak Afrika, de az egész Föld is másképpen nézett ki, mint most. Minket azonban elsősorban Észak-Kelet-Afrika és a mediterrán vidék, azaz a Földközi- tenger keleti medencéje és a Közel-Kelet érdekel. Ezek azok a földrajzi területek, amelyek szervesen összefüggenek a későbbi Egyiptommal.

Sokkal kevesebb víz volt a tengerekben, és ez vonatkozik nem csak a Földközi-tengerre, de a világtengerekre, azaz a bolygó

minden óceánjára és beltengerére is. A tavakban is kevesebb víz állt. A tengerek szintje egyes utólagos, de tudományos igényű megállapítások szerint minimum 80-100, mások szerint akár 120 méterrel is alacsonyabban volt, mint a jelenlegi szint. Ha most behunyjuk a szemünket, próbáljuk meg elképzelni, mennyivel kisebb lehetett a tenger és mennyivel nagyobbak voltak a szárazföldek!

Ha pedig valamivel „pontosabb” adatokra vágyunk, nyissunk ki egy-egy földrajzi atlaszt, és nézzük csak meg tüzetesen. Mondjuk a Földközi-tengert (a Fekete-tenger akkoriban még egy nagy tó volt csupán, és ott, ahol ma Isztambul városa látható, gigantikus földgát zárta el egymástól a két említett tengert). Ahol a partok közelében látjuk a tengervízre írott két-, de inkább három-, sőt négyjegyű számokat, az a tengerfenék mélységét jelzi. Ahol a partok közelében csak 120-150 métert jelölnek manapság, azt nyugodtan odacsatolhatjuk a szárazföldhöz – képzeletben. És ezer más ilyen területet is a partok közelében. De gondoljunk bele: a szigetek, amelyek ma kicsik, akkoriban sokkal nagyobbak voltak, hiszen lefelé szélesedő talapzatukból több állt ki a vízből. Egy-egy sziget, amely ma szerény kis dombnak látszik, tízezer évvel ezelőtt hegyként magasodott ki a vízből!

Nagyobbak voltak a kontinensek is, alakjuk pedig talán csak nagyvonalakban emlékeztetett a mai formájukra. Számos olyan nagy, akár több száz kilométeres tengeröböl, amely ma ismerősen simul a szemünk elé, ha térképeket nézünk, vagy éppenséggel a partján lakunk – annak idején vagy egyáltalán nem is létezett, vagy sokkal kisebb volt, és az alakja is másféle volt. Azt hiszem, ma nagyon csodálkoznánk látva a tízezer évvel ezelőtti Adriát: milyen kicsi volt, a partvonala pedig mennyire más! Vagy a görög szigetvilág! Ott, ahol ma pár száz sziget sorakozik az európai szárazföld és a kis-ázsiai partok között, akkoriban lehetett akár ezer vagy még annál is több sziget. A nagyobbak –

Szicília, Szardínia, Málta, Kréta, Korzika stb. – alakjukkal nem is emlékeztettek a maira.

Ehhez képest valóságos felüdülést jelentene látni az akkori Nílust, amely méltóságteljesen hömpölygött délről északra, mindig megtalálta a maga útját. Lehet persze, sőt bizonyos, hogy a Deltavidék, azaz a Nílus folyásának legalsó szakasza, ahol a folyó sok ágra szakadva ömlik bele a Földközi-tengerbe – akkoriban hosszabb volt, messzebbre nyúlt északra. Hiszen maga a tenger is jóval messzebb lehetett, mint ahol a mai partvonal húzódik. Ha valaki összevetné a mai térképeket és az akkoriakat, talán egy-két apró és persze jelentéktelen részleten kívül semmit sem találna, amely hasonlítana a másikhhoz, sőt azóta sem változott volna meg.

Körülbelül itt tartott a világ, és így nézett ki a természeti erők harcának eredményeképpen akkortájt kialakult helyzet, amikor erőteljes klímaváltozás indult meg. A jég olvadni kezdett. Ma csak feltételezhetjük, hogy sokkal több jég volt a két Sarkon, északon és délen, és több volt a jég a magas hegyeken, főleg az északi féltekén. Ne feledjük, hogy a jégkorszaki jéghatár nagyon alacsonyan volt. Európában például a mai Németország nagyobb részét fedte jég, és hasonló volt a helyzet a brit szigeteken, a lengyel alföldön, a mai balti államok területén. Lehet, hogy itt a mi környékünkön a jég délre vándorlását csak a Kárpátok állították meg, és csak az Alpoktól délre volt igazán jégmentes – de ekkor és ott sem túlságosan meleg – Európa. Könnyen lehet, hogy állandó, sok évezredes jégpáncél borította addig a mai Oroszország európai területeinek északi részét, talán le egészen Moszkva vonaláig, nem is szólva Szibériáról, amely már akkor sem a „trópusi” éghajlatáról volt híres.

De amint elkezdődött a javulás, vagyis egyre melegebb lett, a jegek pedig olvadásnak indultak, hihetetlen mennyiségű víz szabadult fel. A fagyott állapotból folyékonyra való áttérés főleg ismét az északi féltekén száz és száz éven keresztül olvasztotta

a jeget. Mind több lett a víz, amely értelemszerűen lefolyást keresett és talált magának. Erek siettek patakokba, patakok folyókba, folyók folyamokba, majd mindez a tengerekbe.

Amelyek szintje a következő egy-két ezer évben erőteljesen és állandóan emelkedett, mígnem elérte (megközelítőleg) a mai szintet.

Ezzel ismét gyökeres változások álltak be, már ami a szárazföldek méretét és alakját illeti. De a partvonalakkal együtt változott persze a tengerek, óceánok kiterjedése is. A víz több tíz méterrel megemelkedett mindenfelé. Hegyek közé szorult tengerparti völgyek, amelyeken addig növények termettek vadon, és állatok legeltek, évről évre mindinkább víz alá kerültek, és egyszer csak tengeröblök, fjordok lettek belőlük. Parti alföldek kerültek teljesen a víz alá – ma ezek ott vannak számos tengerszinten található nagy kikötőváros előtt. Képzeljük el, akkoriban a tenger ezektől a városoktól – Marseille, Amszterdam, Rotterdam, Stockholm, Trieszt, és még több százat sorolhatnék fel! – több kilométerre vagy akár több tíz kilométerre csapdosta a partokat.

Csak egy bizonyos magasságszint fölötti szárazföldek maradtak azok, amik voltak. Minden mást, ami mélyebben feküdt, elfoglaltak a tengerek. A tavak terjedelme is megnőtt, megváltozott az alakjuk, régi területük többszörösére duzzadtak, és elmélyültek. Ezért sokfelé áttörték az addig gátként létező közbülső szárazföldeket, egyesültek, megnőttek, vagy éppen a valamikori tavak így összeköttetést találtak a tengerekkel, és attól kezdve a vizük sós lett.

Rengeteg olyan hegy vált láthatóvá, amelyek addig „örök” hó és jég alatt rejtőztek. Csak a csúcsokon maradt jégsapka, vagy ott sem minden évszakban volt hó. A felszabaduló új területek, a sok nedvesség és a mind melegebb időjárás együttesen a növényvilág elképzelhetetlen burjánzását idézte elő. Az állatvilág is teret nyert, hát elszaporodtak a földi, égi és vízi

állatok, ezek sokszínűsége, biológiai gazdagsága szinte aranykori viszonyokat tükrözött. A képlet egyszerű volt: ahol sok a növény, pár évtized alatt megszorodik a növényevő állatok állománya, ezt követően a belőlük élő ragadozók is megsokasodnak, az élővilág tehát kiteljesedik, és a természet által olyannyira kedvelt sokrétűség (diverzifikáció) végre méltó teret nyer az egész bolygón vagy legalábbis annak majdnem egész felületén.

Észak-Afrikában akkor még nem volt sivatag. Gyönyörű zöld mezők húzódtak mindenfelé. Pontosan olyan volt a táj, mint manapság számos kelet-afrikai és dél-afrikai vadrezervátumban: zöld szavannák, ritkás ligetek, amelyeken rengeteg vad legelt, és vadászott. Emberek akkor még igen kevesen éltek arrafelé (mellesleg másutt sem sokan...), és a paradicsomi állapotok a jégkorszak utáni pár ezer évben zavartalanul tartottak. De ahogyan az lenni szokott, az időjárás nagy ingája ismét fordult, és ha már messze nem olyan globális méretekben, de lokálisan itt-ott okozott még meglepetéseket. Észak-Afrikában például szárazság szárazságot követett, a szavanna pusztulni kezdett. Az állatok lassan elvándoroltak, vagy fokozatosan kihaltak, ahogy a természeti körülmények egyre mostohábbra fordultak. A terület lassan elsivatagosodott. Az sem segített – ahogyan máig nem segít –, hogy a később Szaharának nevezett sivatag alatt hatalmas vízkészletek rejtőztek-rejtőznek.

Mindeközben persze emberek is fel-felbukkantak ezen a tájon. Kis csoportokban vándoroltak, vadásztak a legelésző állatokra. Később itt-ott le is telepedtek, előbb csak néhány kunyhót állítottak az időjárás viszontagságai ellen, később a kunyhók száma egy-egy jó vízforrás mellett megszorodott, falvakká bővültek. De még mindig csak pár ezer ember élt azon a hatalmas területen, amit ma sárga homoksivatagként látunk a térképeken és a valóságban. Akkor viszont még élhető, lakható, esőtől öntözött táj volt. Mint említettük, ez a boldog állapot pár ezer évig eltartott, aztán vagy hat-hétezer évvel ezelőtt

mindinkább ritkultak az esők, a növényzet előbb elszáradt, aztán kipusztult, a fű helyét a föld, a homok vette át.

A Nílusnak akkor természetesen még nem ez volt a neve, sőt, minden valószínűség szerint egyáltalán nem volt neve. Mivel sem közel, sem távol nem volt semmilyen egyéb folyó, de még patak sem, nem volt szükség arra, hogy külön névvel illessék – nem kellett megkülönböztetni más folyóktól. Ezért a Nílust azokban az időkben, és még jóval később is, egyszerűen *Folyónak* mondták. Később az egyiptomiak *Hapinak* nevezték, de ez egyben a folyó istenének neve is volt. Akik a partján éltek bármilyen korban is, azok maguk között egyszerűen mint *a Folyót* emlegették.

A Nílus partján letelepedett egykori vándorokat nem nagyon rázta meg az elsivatagosodás. Bár régebben az őseik is kijártak a szavannákra vadászni, erről most már majdnem teljesen le kellett mondaniok. Vadászható nagy állatok továbbra is maradtak – a Folyóban. Vízilovakra, krokodilokra vadászni az akkori kezdetleges lándzsákkal éppenséggel életveszélyes foglalatosság volt. Aki szerette a veszélyt, az kiélhette efféle szenvedélyeit. De a nagy többség számára a földművelés, az állattenyésztés maradt. A Nílus partján élő, semmiféle „nemzethez” nem tartozó egykori nomádok letelepült utódai azt a keskeny földszívet művelték és művelhették, amelyet a Nílusból merített vízzel tudtak öntözni. Egy elmés szerkezettel, vödörrel emelték ki a vizet a folyóból, pár méterrel feljebb a part szintjén kiöntötték kicsi, alig arasznyi széles csatornába, és terelgették-vezetgették a vizet kicsiny parcelláik felé. Mivel a folyó vize sohasem száradt ki, nem párologott el, mindig számíthattak rá, hát az élelmiszer-termelés is aránylag egyenletesen folyt egész évben. Évente legalább kétszer, de előfordult, hogy háromszor vetettek és arattak, főleg gabonát, de termeltek zöldségeket is. A Folyó nádasaiban milliószámra élt a bíbic és más madár, ezek tojásait gyűjtötték, a Folyóból kihalászott halakkal tették változatossá étrendjüket. Mígnem aztán egy napon arra ébredtek, hogy

valakik, valahol a Folyó partján, és talán nem csak ott, valamiféle törzsbe szervezték őket. Az egy nemzetségből eredő, egyazon nyelven beszélő törzsek összefogtak De ez még mindig nem volt állam, bár a hozzá tartozó emberek már úton voltak a földkerekség első államszervezetének megalakítása felé – csak még nem tudtak róla.

Hogy kik alapították az egyiptomi államot, arról a kulisszák mögött még ma is hatalmas viták zajlanak. Egyfelől a „hivatalos” (tehát elfogadott, akadémiai, egyetemi, tudományos kutatóintézeti, publikációs stb. szinten elismertnek tekintett) egyiptológia, az egyiptomi régészet és antropológia és segédtudományaik kutatói között is zajlik ez a harc. Érdekes módon mindez összefüggésben van az akkori nagy éghajlati változásokkal (is).

Van azonban még egy frontvonal, amelyről kevés szó esik. Mert ezzel szemben összefog az amúgy veszekedő egyiptológia összes szárnya, és közös erővel igyekeznek ezt az irányzatot elhallgattatni. Eretnek tudósok kicsiny csoportja azt állítja, hogy az egyiptomi civilizáció kezdeteit nem az időszámításunk előtti 3000. év körüli dátumra kell helyezni, hanem sokkal korábban. Az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy vannak, szintén kutatók, tudósok, akik még ennél korábbi időpont mellett kardoskodnak.

A zűrzavar tehát teljes... lenne, ha ezek a viták a nyilvánosság előtt zajlanának. Nagyritkán persze megjelenik egy-egy könyv vagy szakmai dolgozat, netán cikk, amelyek ezeket a vitákat boncolgatják, és a szemben álló felek érveit ismertetik (e sorok írója már számos alkalommal publikált efféléket), de ezeket nem olvassa a szakma, csak a nagyközönség. Ezért az ilyen ismertető jellegű műveket a „hivatalos”, tehát a tudományos intézmények, főleg az akadémiák által elfogadott egyiptológia szakemberei

bulváranyagoknak tartják, és ennek megfelelően nem is vesznek róluk tudomást. Így aztán nehéz tudományos érveket ütköztetni.

De ismétlem, nem ennek a könyvnek a feladata ismertetni mindazt a kiáltó ellentmondást, ami sokszor felmerül az egyiptológia, az akadémikus tudósok, valamint a hétköznapi logika meg a leletek között. Most legyen elég annyi: az eretneknek kikiáltott egyiptológusok és más kutatók szerint az egyiptomi civilizációt egy, már jóval korábban keletkezett és kifejlődött emberi civilizáció segítette világra jönni, pátyolgatta a kezdetektől fogva sok száz éven át. Mivel az akadémikus tudomány egy előző emberiség létezését semmiképpen sem fogadja el (az erről szóló bizonyítékokat nem hajlandó figyelembe venni, dogmaként ragaszkodik a régen felállított történeti időrendhez, és attól jottányira sem hajlandó eltérni), az ő számukra tehát Egyiptom története i. e. 3000 körül veszi kezdetét. Amikor is néhány törzsfő összefogott, és a Nílus mentén élő embercsoportokból meg a távolabbi termékeny oázisok lakóiból alakítottak ki egy laza „állam”-szövetséget. Ez lett volna a későbbi egyiptomi állam bölcsője.

Mivel mi egynémely fáraó titokzatos életéről akarunk beszámolni, nyugodtan átléphetjük ezt az egész korszakot. Mindent, amit erről érdemes tudni, megírtak mások, és megírtam én is különböző műveimben. De azért el kell jutnunk az első „titokzatos” hősünkhöz, és addig több mint ezer éves út állt még az egyiptomi fáraók előtt. Nem is szólva a népről.

Apropó, nép. Ugorjunk előre az időben legalább ezer évet. Már rég túl vagyunk az állam megalakításán, az istenkirályokon, az első fáraókon, és már régen állnak a piramisok és az olyannyira ellentmondásos Sfinx is (amely önmagában bizonyíték arra, hogy azon a területen évezredekkel korábban is működött valamilyen „állam”-szervezet...), és kialakultak a viszonyok. Azt is mondhatnánk, hogy konszolidálódott az állam, amely túl volt első nagy megrázkódtatásain, háborúin is.

Az egyiptomi társadalom piramis-elven rendezkedett be – így alakult ki, és ez az ókorban, különösen annak korai szakaszában így volt aztán másutt is. A legszélesebb réteget azok képviselték, akik munkájukkal fenntartották az egész állami berendezkedést, mondhatni: a társadalmat. Persze az a korai egyiptomi állam még nagyon „karcsú” piramist eredményezett, hiszen középrétegek alig voltak, még nagyon is hiányzott az, amit a későbbi korokban „középosztálynak” neveztek el.

A népet a parasztok jelentették. Akik egy több ezer kilométer hosszú, délről északra nyúló, keskeny „szalag” mentén éltek. Az egész állam ilyen volt földrajzi értelemben. Oldalsó kiterjedése csak elméletben volt. Ha lettek volna már térképek, akkor Egyiptom körülbelül úgy nézett volna ki, mint ma: középen függőlegesen húzódik a Folyó, attól jobbra és balra kilométerek százain át nincs más, csak a nagy, végtelennek tetsző, forró homoksivatag, majd keleten egy rész a Vörös-tengerből, északon pedig a Földközi-tenger partvidéke, ahová a Nílus-delta folyamágai belefolytak. De a tengerpart sincsen kihasználva, egyik kikötő van csupán. Minden, ami Egyiptomban fontos volt, vagy annak ítéltetett, múlt és jelen és jövő – a Nílushoz kapcsolódott. Nem véletlenül írták jóval később a görögök, hogy „Egyiptom a Nílus ajándéka”. Amit úgy is lefordíthatunk, logikusan: ha nem lett volna ez a folyó, az a civilizáció sem alakul ki. Vagy nem ott, és ezért nem úgy.

De hát megvolt a Nílus, hozta a vizet az afrikai hegyekből. Évente ki is áradt rendszeresen, amikor ott a hegyekben megindult az olvadás, és egyszerre sok vizet kellett lehoznia a síkságra. Ilyenkor magával hozta és lerakta termékeny iszapját, ami ott a trágyázás szerepét töltötte be – a termőföld így gyakorta megújult. Ez, és a rendszeres, kitartó öntözés megtette a magáét: több millió embert tartott el a folyóparti földművelés.

Tehát: a parasztok, azaz a „nép”. Több millióan voltak, bár a pontos lakosságszámot felbecsülni sem tudjuk. Az

mindenképpen biztos, hogy az ő munkájuk tartotta el az államot. Szabadnapjuk nem volt, szabadságra nem mentek, a fizetett (!) betegszabadság intézményét sem ismerték, ahogyan orvosokra sem tellett nekik.

Nagy volt a gyermekáldás, de mint az ókorban általánosan, nagy a csecsemőhalandóság is. Pontos adatokkal itt sem rendelkezhetünk, de annyi azért sejthető, hogy boldognak és szerencsésnek mondhatta magát az a család, ahol minden második gyermek túlélte az első évet. Ami nem azt jelentette, hogy túlélte esetleg az ötödiket is.

Ezek az emberek rengeteget szenvedtek. A legegyszerűbb betegség is, amire mi manapság beveszünk egy tablettát, őket ledöntötte a lábukról. Gyakran aratott a halál, ezért csak kivételes szerencséivel vagy jó genetikai adottságokkal rendelkező nők és férfiak érhatték meg a kései öregkort. Bár tudunk néhány olyan ismert személyről, aki megérte a hatvan, hetven, sőt, esetleg több évet is – a statisztikai átlag ennél sokkal rosszabb volt. A férfiak és a nők tizenévesen házasodtak össze, és nemegyszer huszonévesen, több gyermek nemzése-szülése után meg is haltak. Különösen, mint említettem, a legalsó és egyben legnépesebb rétegnek volt rossz sora. A népbetegségek is értelemszerűen őket támadták elsősorban, a könnyen terjedő fertőzésekről nem is szólva. Elég, ha annyit mondunk: a Nílusból nemcsak az iváshoz és a főzéshez merítették vizet, hanem ide engedték bele a szennyvizet is. Vagyis a felső folyása mentén élők belepiszkították a vízbe, a valamivel alább élők pedig onnan vették az ivóvizet. Képzeltük, miféle fertőzések terjedtek a Folyó mentén, gyakorlatilag állandóan...

A parasztok tehát gabonát és más növényi élelmiszereket termeltek, valamint állatokat tenyésztettek. Már falusi szinten is megjelent egyfajta „uralkodó réteg”: a falusi bírók vagy előljárók és az írnokok. Akik Egyiptomban elsajátíthatták az írás művészetét, azok halálukig tartó jó keresetre, magasabb szintű

életszínvonalra tettek szert. Az írnok nem csak írni, de számolni is tudott, ő számolta ki a megművelt föld alapterületét, ismerte a főbb matematikai műveleteket, tudott valamelyest tervezni is. Az írnok volt a korabeli „értelmiségi”, aki előtt széles lehetőségek nyíltak. No, nem is engedtek mindenkit az írótaáblák közelébe, ezt a szakmát eléggé zártan kezelték, akárki nem kerülhetett közéjük.

Aztán ott voltak a papok. Egyiptomban sok istent imádtak – egészen addig, míg jött egy különös ember, és véget nem akart vetni ennek is, mint oly sok más hagyományos dolognak, ami addig mindennapos, megszokott és elfogadott volt. Róla szól első történetünk... De ne vágjunk még a dolgok elé.

A sok istennek sok szentélyt építettek, és minden szentélynek voltak papjai. Az egyazon isten szentélyeit országszerte összefogó testületek is alakultak, tehát volt egyfajta szövetségük, szervezetük az Ozirisz-papoknak, az Amon-papoknak, és így tovább. Pap sem lehetett akárkiből, általában a világra nyitott, a tudásra áhítózó fiatalokat kerestek és találtak a papok, és azokból nevelték ki utódaikat. Egy-egy istennek egyetlen főpapja volt, nem lehet tehát véletlen, hogy olykor a fáraók vagy maguk vállalták fel ezt a tisztséget, vagy közeli rokonaik, megbízható híveik kezébe adták. Tudjuk az egyiptomi történelem különböző korszakaiból, hogy ha egyes papi szervezetek valamit elleneztek, amit a fáraó tett vagy szándékozott tenni, akkor igen jelentős erőket tudtak mozgósítani céljaik érdekében.

Nem volt szerencsés dolog ujjat húzni a papokkal, és ezt egy idő után megtanulták a fáraók is. Persze mindig akadt egy-egy bátrabb uralkodó, aki magasabb érdekeket szem előtt tartva, vagy csak a saját érdekei miatt, de szembement valamelyik papi szervezettel. Igaz, ilyenkor igyekezett a többi hasonló szervezetre támaszkodni.

A papok képviselték a tudást. Igaz, az írnokok is tanult emberek voltak, de míg az írnokok a napi gyakorlati életben vehették hasznát a tudásuknak, a papok voltak azok, akikre ma

a „tudósok”, „kutatók” szót használnánk. Az egyiptomi papok – egy része csak, persze – foglalkozott tudománnyal a szó igazi jelentésében. Figyelték a csillagos eget, és mivel emberöltőkön keresztül átadták egymásnak ezeket a megfigyeléseket, több ezer éven át számos érdekes eredményre jutottak. Az égbolt „mozgásáról” szerzett ismereteik révén nem egy csillagászati eseményt előre meg tudtak jósolni (ha az szabályos időközönként ismétlődő volt, még ha ezek az idők között olykor sok nemzedék élt és halt Egyiptomban). Ők jelölték ki a fontosabb ünnepek dátumait, ezen felül természetesen készítettek horoszkópokat, és jósoltak is. Volt egyfajta matematikai, fizikai, földrajzi, biológiai tudásuk is – ez persze nem haladta meg egy mai nyolcadikos diák ismereteinek szintjét, mégis, abban a korban, amikor még az egész társadalom „elsős” volt, egy-egy ilyen „nyolcadikos” tudás félelmetes hatalmat adhatott birtoklói kezébe. És volt is ilyen hatalmuk.

A papok az egyiptomi történelem egyes szakaszaiban időlegesen és területileg korlátozottan át is vették a hatalmat a fáraóktól, és képesek voltak éppen olyan jól vagy rosszul vezetni az országot (országrészt), mint tették azt a „profi” állami vezetők, azaz a fáraók.

Aztán ott volt még a hadsereg is. Mint minden ókori államban, kezdetben ez is eléggé kezdetlegesen állt össze. Megesett – igaz, nem Egyiptomban –, hogy katonákkal csak bizonyos évszakokban rendelkeztek az uralkodók, mert annak a kevés férfinak, aki értett a hadakozáshoz, a mezőgazdasági termelés ritmusához kellett igazodnia. Nagy munkák idején haza kellett őket engedni, hogy segítsenek otthon, például vetéskor, aratáskor, és csak e munkák végeztével jöttek vissza ismét a kaszárnyákba. Szinte természetes, hogy ez olykor védtelenné tette egyik-másik országot. Egyiptomban kezdettől igyekeztek állandó sereget tartani. A katonák persze nem mindig voltak profik, ezért olykor idegen zsoldosokat is szerződtettek. Nem volt népszerű az

a fáraó, aki nem egyiptomi katonákra, testőrökre bízta az életét – mégis megtette nem egy uralkodó, hogy azokra számított, akiknek csak fizetni kellett, és akiknek nem volt semmi közük a belpolitikai érdekekhez, viszályokhoz. Mint majd látni fogják, a mi történetünk egyik hőse is többek között egy ilyen lépéssel fokozta amúgy is igen nagy népszerűtlenségét az emberek, a társadalom szemében.

A hadsereg létszáma egyik ókori országban sem volt nagy, legalábbis nem az időszámításunk előtti évezredekben. Ha a több millió lakosú Egyiptom tizenöt-húszezer katonát ki tudott állítani egy háborúhoz, már mindenki elégedett volt, az ellenségének pedig volt oka félni. Ahogyan az lenni szokott, úgy tűnik, az idők kezdetétől fogva – a hadsereg nem mindig engedelmeskedett az uralkodónak. Az egyiptomi fáraók e tekintetben viszonylag szerencsésnek mondhatták magukat, a hadsereg nyílt lázadása az uralkodó ellen igen ritkán fordult elő. Amiben elég nagy szerepe lehetett annak a fegyelemnek is, amelyben a nép, a hadsereg és mindenki más, vagyis az egész társadalom élt. A fáraók uralma alatt évezredekken keresztül úgy nevelték fel az alattvalókat, hogy beléjük verték az alapszabályokat. A tudatukba forrt néhány olyan törvény, amit soha nem szabadott áthágni. Az egyik ilyen a fáraók feltétlen tisztelete volt. Egy fáraót nemhogy megérinteni nem lehetett, de ránézni sem! Hát hogyan is emelhetek volna rá kezet, pláne fegyvert..? Igaz, ha valaki gondosan végigolvassa a fáraók háromezer éves történetét, harmincegynéhány dinasztia majd' kétszáz uralkodójának „sztorijaival”, azért talál kivételeket is. Ha nem fegyverrel, hát más módszerekkel is eltehetek láb alól számos uralkodót, és bizony ez meg is történt, talán többször, mintsem gondolnánk.

Persze volt arisztokrácia is. Akik ilyen vagy olyan módokon földbirtokhoz jutottak, meggazdagodtak, később a fáraók udvarában éltek, és így szereztek magas rangokat, címeket, és ami fő: újabb birtokokat. A középkori feudalizmus kezdetei voltak

ezek, amikor azért már jól fel lehetett ismerni a későbbi korok alapvető vonásait. Például azt, hogy a király (azaz: a fáraó) a hozzá hűséges, vele együtt harcoló, vagy csak őt bármiben támogató személynek földet ajándékoz a rajta élő parasztokkal együtt. Persze, ha az illető később méltatlannak bizonyult az adományra (összeesküdött az uralkodó ellen, nem teljesítette az ígéreteit, nem látta el a hivatalát, megfutamodott a csatában, stb.), akkor a birtokot vissza is vehették. Mindenesetre kialakult egy tehetős réteg, amelynek léte és gazdagsága a mindenkori fáraótól függött. A királyi udvar többek között ezért is létezett, hiszen a megajándékozott és hivatalos vivő urak folyton a király látókörében akartak maradni. Nemegyszer ez hivatali kényszer is volt, például, ha Őfelsége a tanácsosának nevezett ki valakit. A nappal és az éjszaka bármelyik órájában hívhatta magához az illetőt, akinek ezért igen közel kellett hozzá lakni. Nagy ritkán az is előfordult, hogy egyik-másik fáraó leereszkedett isteni magányából, és feleségül vette valamelyik arisztokrata, magas rangú hívének a lányát. De ez, bár erre minden korban elég sokan számítottak az udvarban, nem sűrűn történt meg.

A fáraó állt a társadalom élén, és ezért – stílszerűen szólva – ő volt a piramis csúcsán. Belőle mindig csak egy volt, bár létezett az a sok ezer éven át gyakorolt szokás is, hogy a fáraók társuralkodót választottak maguk mellé. Ennek a másod-fáraónak azonban jobbra csak reprezentációs szerepe volt és lehetett. Nemegyszer azért, mert másra nem is volt képes, lévén „csak” a fáraó felesége vagy kiskorú gyermeke. Ám például, ha a saját fiúgyermekét választotta a fáraó társuralkodónak, ezzel mintegy ki is jelölte őt majdani utódjának, arra az esetre, ha a ő meghalna. De a társuralkodó intézménye más célt is szolgált: jelzés volt a főuraknak és a hadseregnek, hogy ki lesz az utód, tehát ha a fáraó meghal, a hatalomváltás simán, zökkenőmentesen fog történni, és senki se álmodjon arról, hogy valamiféle puccsal a markába kaparinthatja az ország fölötti uralmat!

A fáraók a néptől teljesen elkülönülve éltek. Palotáik – mert minden nagyobb városban, híresebb és fontosabb szentély mellett is volt egy-egy palotájuk – az év minden szakában várták őket, hogy bármelyik pillanatban beköltözhetnek volna. A legtöbb időt persze a fővárosban, sokáig Thébában, aztán Memphiszben, olykor meg egyéb városokban töltötték. A palota az udvar része volt, de fizikailag is meglehetősen elszeparálva attól. Az udvart pedig még inkább elválasztották a külvilágtól, a „pórnéptől”. Talán azért is, hogy az egyszerű, de roppant szegény egyiptomiak ne lássák, milyen félelmetes és lélegzetelállító pompában él az uralkodójuk. Bár attól, hogy ezért fellázadnának ellene, nem kellett tartani.

A fáraók, mint minden ókori, sőt későbbi király is, egyenesen istenek leszármazottjának tartották magukat. Az őseik az égből jöttek – innen ered egyik címük és kötelező megszólítási formájuk: az „Ég Fia”. A legtöbb fáraó szentül hitte is ezt, és még inkább hitte a nép. Bármennyire is istennek tartották azonban a fáraókat, azon nem csodálkoztak, hogy születnek, betegeskednek, megsebesülnek, meghalnak – mint bármelyik más, közönséges, földi halandó. Ez valahogy természetes volt az egyiptomiak számára.

A fáraók magánélete sok titkot rejtett, és nem csak a nép számára. Akadtak olyan uralkodók, akiknek nemegyszer teljesen érthetetlen ötleteik támadtak, olyasmit tettek, amikre senki sem számított. Egy-két titkot meg az idő tett azzá: ma már nem tudjuk egyikről-másikról, hogyan született, miképpen élt, vagy mi okozta a halálát. Erre is találnak majd példát ebben a könyvben.

Sokakat a leginkább az sokkolt az újabb korokban, amikor visszamenőleg kiderült: a fáraók igen gyakran vették feleségül saját húgaikat vagy nővéreiket, sőt olyan is akadt, aki a saját lányát vette feleségül! És ezek a legtöbbször nem jelképes házasságok voltak, nem csak a hatalom koncentrációja diktálta sajátos diplomáciai játszmák, hatalmi sakklépések. Hanem valódi

házasságok, és a belőlük származó utódok később olykor szintén trónra kerültek. Persze, a fáraó nem vehetett feleségül akárkit, ha ő és családja isteni származású volt! Hát többek között ezért is házasodtak egymás között.

No meg persze azért, mert mit sem tudtak a genetikáról. A közeli rokonok házasságai az esetek többségében fogyatékos vagy egyenesen életképtelen utódokat adtak. Érdekes, hogy ezt még száz nemzedék ilyen irányú kudarcos próbálkozásai után sem vették észre a fáraók, újra és újra nekifutottak az efféle képtelen házasságoknak és tragikus utódnemzéseknek.

Van még valami, amiről okvetlenül szót kell ejtenünk – ez ugyanis nagyon is kivételes dolognak számít az egész ókorban. Sehol a földkerekségen nem voltak olyan jogaik a nőknek, mint Egyiptomban! A törvény előtt a férfi és a nő egyenlő volt, ami megmutatkozott számos perben, bírósági tárgyaláson, de a mindennapi életben is. A nők kezdeményezhettek válást, örökölhettek a férjeik után egész vagyonokat is (ami akkoriban más ókori birodalmakban egyáltalán nem volt olyan magától értetődő, sőt, megütközést keltett volna!). A nőket általános tisztelet övezte, erről számos fennmaradt irodalmi mű mellett a törvények szövege is tanúskodik. A fáraót persze egyetlen nő sem előzhette meg, a felesége vagy a lánya, vagy az anyja, vagy a nővére-húga sem – de minden más területen előretörhettek a nők. Érdekes módon – mint azt látjuk az egyiptomi civilizáció háromezer éves története során – a legtöbbször effajta „előretörésre” nagyobbrészt csak a fáraó udvarában került sor. Az ottani nőknek nyilván voltak gazdasági és egyéb eszközeik is ahhoz, hogy szándékaikat, terveiket, egyszóval akaratukat megvalósítsák.

A szentélyek papjai egyben földbirtokosok is voltak – no, nem személy szerint és külön-külön, hanem mint közösség. Minden szentélyhez tartoztak földbirtokok, kézművesek műhelyei, rabszolgák is dolgoztak nekik. A fáraó birtokain is sok ezren

dolgoztak – lényegében Egyiptom kettős királyságának (Alsó- és Felső-Egyiptomnak) minden négyzetcentimétere a király tulajdona volt, mások azt tőle csak használatra kaphatták meg. Amit ő bármikor visszavehetett, bárkitől.

Természetesen nemcsak falvak, de városok is voltak. Az ottani polgárok nagyobb részét vagy a nagyurak kiszolgálói voltak, vagy kézművesek (iparosok), kereskedők. Az ország tengelyét adó Nílus szinte kínálta magát mint „közút”: nagy hajóforgalom zajlott le rajta. Evezővel, vitorlával haladtak a folyásiránnyal szemben, azaz „felfelé”, délre – és a sodrás vitte a hajókat lefelé, azaz északra. Persze mindkét partján vezettek a folyóval párhuzamos utakat, ahol szintén zajlott a szárazföldi forgalom.

Egészében véve elmondható, hogy egy jól szervezett ország volt ez, alattvalói pedig viszonylag jól szervezett államban éltek. Minden paraszt tudta a dolgát, földesura és az írnokok még azt is feljegyezték évszokról évszakra, mekkora területet mivel vetettek be, és kiszámították a várható termés mennyiségét is. Az ókorban sehol nem működött olyan operatív adószedő hivatal, mint éppen abban az államban, amelyben a pénzt nem is ismerték! A gabona volt az általános fizetőeszköz, ebben állapították meg az alkalmazottak fizetését, az adók mértékét és mennyiségét, ezzel fizettek a polgárok egymás között is – ha nem éppen cserekereskedelmet folytattak.

Valamilyen értelemben volt már értelmiség is. Méghozzá jelentős, ha nem is szám szerint, hanem értékét tekintve. Egyiptomban a tudást a kezdetektől fogva nagyon becsülték, ami többek között azoknak az első „istenkirályoknak” köszönhető, akikben számos kutató az előző emberiség, az előző civilizáció képviselőit látja. Ők hozták el a szavanna egyszerű lakói számára a tudást. Mint azt a mitológiákban láthatjuk (és ezek bizony nemegyszer nem mitológiák, azaz nem kitalált, isteni-mágikus-misztikus történetek, ahogyan az akadémikus tudomány állítja, hanem egykori valós események költőien ábrázolt elmondásai,

leírásai), ezek az istenek a lehető legegyszerűbb pedagógiai módszerekkel okították azokat a régi, szinte még kőkorszaki népeket. Megtanították nekik a mezőgazdasági termelés alapszabályait és módszereit, az állattenyésztés fogásait. Sőt, úgy tudjuk, adtak nekik vetőmagot is, az első év(tized)ekben, és ezer más módon segítették őket a haladás útján. Megtanították az írás művészetét is, de a számolás és számítások módszereivel sem maradtak adósok. Az első „értelmiségiek”, akik még fűkunyhókban születtek kint a szavannán, ezen „istenek” révén tanulták meg, mit jelent a csillagos égbolt, miféle természeti erők léteznek. Az más kérdés, hogy ezt a tudást az ő szellemi szintjükre és addigi életmódjukhoz igazítva adták nekik elő. Vagyis istenekről regéltek, akik minden esemény és jelenség mögött ott állnak. Másképpen azok az emberek ezt a tudást még nem lettek volna képesek befogadni.

Nagy szerepük volt az építészeknek is: rájuk is céloztam, amikor az „értelmiségi” réteget említettem. Az írnokok közül, miután számolni is megtanultak, egyesek ráálltak az építészeti tanulmányokra, ami azért nagy dolog lehetett akkoriban, gondolják csak el: hiszen ez még a kőkorszak és a rézkorszak volt! A régészeknek van is erre egy szakszavuk, amely összevonja a két fogalmat: *kőrészkor, latinul: Aeneolitikum*.

Azaz egy olyan kor, amelyben az emberek még együtt használják a „divatból kimenő”, de nagyon megszokott kőeszközöket és a még nagyon is újnak számító, de egyre elterjedtebb rézeszközöket. Maguk a régészek, egyiptológusok és más tudósok nem is veszik észre, mennyire árulkodó dolog ez. Hiszen azt még csak elfogadja az ember, hogy kőből faraghattak nagyjából egyforma darabokat, „tég lákat”, ezekből épülhettek házak, kisebb paloták, szentélyek. De a piramisok építése már mindenképpen kilóg a kő-réz-kor időszakából. Ezek az eszközök egészen egyszerűen *nem tették lehetővé a piramisok kőanyagának kitermelését!*

Bizony nem, és ez az egyik rejtély a piramisokkal kapcsolatosan. Rejtélyből több is van, de ismét csak nem témája a könyvünknek, hogyan sikerült volna gránitból és más, kizárólag kemény kőzetfajtából több millió darabot aránylag rövid időn belül kitermelni csak azért, hogy megépítsék a Nagy Piramist a gizai fennsíkon – és akkor még nem beszéltünk a többi piramisról. A másik rejtély ezen a téren az, hogy ezt tartják az első piramisnak, amely szinte tökéletes remekműnek számít – ám az utána következők egyre rosszabb minőségűek, mind anyagukat, mind kivitelezésüket tekintve. Márpedig az egyszerű józan paraszti ész is azt diktálná, hogy eleinte készítettek rosszabbakat, nem hibátlanokat, nem tökéleteseket, hogy aztán beletanulva a következő – mondjuk – száz évben egyre jobbakat, tartósabbakat készítsenek el. Ami Egyiptomban máig látható, az éppenséggel egy fordított folyamatot bizonyít.

Nem véletlen tehát, hogy számos kételkedő kutató úgy gyanítja: az elsőt, a Nagy Piramist nem egyiptomiak készítették, hanem valaki mások, azaz az előző civilizáció tagjai (zárjuk csak ki gyorsan a Däniken-féle kozmikus idegeneket!). Ezt a mintát próbálták követni az utánuk jövő fáraó-nemzedékek, többkevesebb sikerrel. Nem is tudom, hogyan képzelték a derék egyiptológus urak (és képzelik ma is, hiszen ez van minden tankönyvben), hogy elhisszük nekik az illogikus állítások halmazát. Sem kőeszközökkel, sem rézeszközökkel nem lehet kivájni a sziklából 2,5 tonnás kődarabot, vagy ha igen, hát csak több hónapos munkával, de maguk az eszközök tönkremennek bele. Mint azt a huszadik század végén, éppen tudományos igényű és tévétársaságok által lefilmezett, majd világszerte bemutatott anyagok bizonyítják: ez lehetetlen. A réz viszonylag puha fém, és vele nem igazán véshetők a bazalt, a gránit és más kemény kövek. (Márpedig piramist csak kemény kövekből lehetett építeni, hiszen minden egyes kőnek ki kellett bírnia a fölötte sorakozó több száz másik kő súlyát is...)

Ismétlem, könyvünknek nem célja a piramisépítés titkainak leleplezése. Ugyanakkor mégis jó, figyelmeztető jelek ezek arra, hogy az olvasó tudja: nem szabad mindent elhinni, amit az egyiptológia állít. Ha már egy ilyen kardinális kérdésben – ami Egyiptom esetében sokak számára szinte döntő jelentőségű, mint a piramisok építésének ideje, módja, célja – ilyen ostobaságokat próbálnak ránk tukmálni, akkor kellő óvatossággal kell fogadnunk *minden egyéb állításukat is*, vonatkozzon az az egyiptomi történelem bármelyik szakaszára, szereplőjére, eseményére, folyamatára.

Tehát: a kőkorszak. A rézkorszak kezdetei. A mind szárazabb szavannán élő embereket összefogták a törzsfőnökök, akik aztán az „istenkirályok” megérkezése után népeiknek engedelmességet parancsoltak. Így jött létre az „Ég Fiainak” intézménye, azaz a fáraó hivatala, az állam vezetőjének fogalma. A teljhatalmú állami vezetőé, tegyük hozzá – aki mindig maga volt a hadsereg főparancsnoka... még akkor is, amikor ez csak jelképesnek számított, hiszen a fáraó esetleg egy ötéves kisfiú volt még csak, és tanácsadói uralkodtak helyette –, aki ellenőrizte a hivatalnokokat, aki figyelte az arisztokráciát, aki testőreinek védelmében és női hárem közepette élt.

Innentől kezdve már közelítünk könyvünk tárgyához, a két jeles fáraóhoz. Az olvasó megismerheti, hogyan is éltek az egyiptomi királyok. Kik vették őket körül, miféle feladataik voltak, mivel telt az idejük?